



19

ИЮНЬДА

*Ончогор
выборлогто!*

**Агитатордын
БЛОКНОДЫ**

1977 • ИЮНЬ • 6 №

АГИТАТОРДЫН БЛОКНОДЫ

6 №
1977 j.
июнь

КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын пропаганда ла
агитация бөлүгү

КАРЫНДАШТЫК НАЈЫЛЫК

(Монгол-совет најылыктын обществозынын
30-чи жылдыгына)

Совет ле монгол албатылар најылык болгоны бежен жылдан ажа берди. Онызы эки социалистический государство быжу-бек најылыкта өмөлөжип кожо иштеерин јеткилдеп јат. СССР-дин ле МНР-дин најылык колбулары социалистический јүрүм артыкту болгонын канча ла кире толо тузаларын, монгол јеринде јангы обществоны төзөөр задачаларды јенүлү бүдүрерин јеткилдеп јат.

Совет-монгол најылыктын тазылдары терен, јанжыккан јакшынак ээжилери бар. Бастыра телекейдин ишкүчиле јаткандарынын улу башчызы — В. И. Ленин Монголияда албатынын революциязынын башчызы болгон, Монголиянын Албаты-Революционный партиязын (МНРП-ни) ла Монголиянын Албаты-Демократический государствовын төзөгөн Д. Сухэ-Баторло 1921 жылда ноябрь айда тушташкан исторический күнди совет улус, анайда ок бистин монгол најыларыс үргүлјиге ундыбай јүрер. Бистин ороондорыстын ортодо најылык колбулар тургузары керегинде баштапкы государственный бичикти В. И. Ленин ле Сухэ-Батор бойлоры белетейле, Улу Октябрьский социалистический революциянын төртинчи жылдыгын байрамдаар алдында, 1921 жылда 5 ноябрьда Москвада кол салгандары јаан учурлу.

Ол исторический күннен ала 56 жыл өтти. Бу өткөн жылдар интернационализм јүрүмде бүдүп турганын кереледи, совет ле монгол албатылар бу өйдин туркунына кожо ончо ченелтелерди ле уур-күчтерди өдүп чыгала, бойлорынын најылыгын бузулбас-бек эдип алдылар.

Революциянын ла гражданский јуунын героический жылдарында, 1939 жылда Халкин-Голдо болгон јуу-согушта, экинчи телекейлик јуунын калапту өйинде, јуунын кийнинде

амыр-энчү иштин жылдарында бистин ороондор эки карындаш албаты болуп, кожо өттилер. Бистин ороондорыстын наҗылыгы бузулбас-бек болгоны СССР-дин ле МНР-дин ортодо наҗылык, өмөлөжөри ле бой-бойына болужары керегинде Договордо айдылган. Бу исторический документке колды 1966 жылда бистин партияларыстын — КПСС-тин ле МНРП-нин башкараачылары нөк. Л. И. Брежнев ле нөк. Ю. Цеденбал салгандар.

Советский Союз пролетарский интернационализм ле классовый бирлик болоры керегинде Лениннин үредүзиле башкарынып, Монголияда Албаты Революция җенген баштапкы ла күннен ала монгол албатыга республиканын алдында турган социально-экономический задачаларды бүдүрерине болушкан да, болужып та җат.

Советский Союз МНР җаар жүзүн-башка специалисттер ийет. Олор монгол карындаштарла кожо заводтор ло фабрикалар, госхозтор ло шахталар тудуп, җер алдынан тузалу немелер табарына, национальный специалисттер белетеерине болужадылар. Карындаштык ороондо бийик арбынду иштер җаңы техникала җепселген, бийик таскадулу специалисттерлү ле ишмекчилерлү аңылу советский строительный организациялар иштеп җат. Олор МНР-деги бежинчи бешжылдыкта (1971—1974 җҗ.) карындаштык ороондо строительно-монтажный иштердин талортозына шыдарын бүдүрдилер. Советский Союзтын болужыла тудулган предприятиелер бүгүн ороондо бастыра продукциянын талортозын эдип турулар.

Совет ле монгол строительдер бүгүн Азияда эн җаан җесмолибденовый комбинатты ла Эрденет деп социалистический городты тудуп җадылар. СССР ле МНР өмөлөжиپ тузаланып турган «Монголцветмет» деп адалган өндү темирлер кайылар комбинат иштеп җат.

Бистин ороондорыстын албатылары политический, экономический, научно-технический, культурный жүрүмнин бастыра бөлүктеринде күнүн сайын өмөлөжип сүреен җаан җедимдерге җедип алгандар. Калганчы жылдарда СССР-дин кезик крайлары, областтары ла республикалары Монголиянын Албаты Республикасынын аймактарыла көнү наҗылык колбу тудуп баштаган. Бистин ороондорыстын министерстволоры ла ведомстволоры бойлоры өмөлөжөт. СССР-дин ле МНР-дин албаты-хозяйственный пландары колбулу, пландаар ишти өмөлөжип эдип җадылар.

Бистин ороондорыстын ортодо колбуларда сүреен җаан учурлу керек — СССР-дин партийно-башкару делегациязы

КПСС-тин Төс Комитедининг Генеральный качызына нөкөр Л. И. Брежневке баштадып, МНРП-нинг III съездининг ле Монголиянын Албаты Республикасы төзөлгөннининг 50-чи жылдыгын байрамдаарга Улан-Баторго барып жүргени болды.

1976 жылда октябрь айда СССР-ге Монголиянын Албаты Республикасынын партийно-башкару делегациязы МНРП-нинг Төс Комитедининг баштапкы качызына, МНР-динг Улу Албаты Хуралынын Президиумынын председатели нөк. Ю. Цеденбалга баштадып, келип жүрген. Бу јорук эки ороон-нын ортодо карындаштык најылыкты там теренжидерине ле тыгыдарына јаан јөмөлтө эткен.

Совет ле монгол албатылардын карындаштык колбуларын тыгыдарына бистинг ороондорыста төзөлгөн најылыктын об-ществолоры јаан јөмөлтө эдип јадылар.

Быјыл монгол-совет најылыктын обществозы (ОМСД) төзөлгөннинен одус јыл болды. Ол 1947 жылда 22 майда тө-зөлөлө, эмди 280 муннан ажыра члендерлү, МНР-де эн ле јаан, эн ле тоомјылу общественный организация боло берди. Бир муннан ажыра промышленный предприятиелер, госхозтор, јуртхозяйственный биригүлер, научный ла культурный учреж-дениелер, институттар ла школдор ОМСД-нинг коллективный члендери. Орооннын бастыра 18 аймактарында ла 4 городто обществонын бойынын бөлүктери бар. Сомондордо ло го-родтордын райондорында 300 бөлүк бар.

Обществонын Төс Соведине 1972 жылда өткөн V съезд 75 кижии туткан. Олор: јарлу партийный, государственный ла об-щественный ишчилер, ишмекчилер ле јуртхозяйственный би-ригүлердин члендери, ученыйлар, писательдер, искусствонын ишчилери. Монгол-совет најылыктын обществозынын Төс Соведининг Президиумынын председатели — МНРП-нинг Төс Комитедининг Политбюрозынын членине кандидат, МНРП-нинг Төс Комитедининг качызы нөк. Д. Гомбожав.

ОМСД бойынын алдына тургузала, эрчимдү бүдүрип тур-ган задалар: монгол албаты-калыкка КПСС-тинг съездтери-нинг јөптөрин, коммунизмди бүдүрип турган совет улустын једимдерин, совет государствонын ичјанындагы ла тышјанын-дагы политиказын јартап таркадары, МНР-динг граждандары орус тилди үренерин төзөөри. Советский Союзтын ишкүчиле јаткандарынын ижининг јаңы эп-сүмезин, озочыл ченемелин јууп элбеде таркадып, МНР-динг албаты-хозяйственный ла культуразынын бастыра бөлүктеринде тузаланарын јеткил-деери.

ОМСД-нинг баштаганыла МНР-де Советский Союзтын ла

совет-монгол на́йылыктын исторический күндерине учурлай жуундар, митингтер, вечерлер, советский кинофильмдердин фестивалдары, лекциялары, беседалары, фотовыставкалар өдүп јат. ОМСД-нин активисттери Советский Союзта албатылардын ижи керегинде статьялар ла очерктер бичигилейт, радио ло телевидение ажыра куучындагылайт.

Монголияда жылдын сайын өдүп турган монгол-совет на́йылыктын Айлыктары јаан байрам болуп өдөт. Андый Айлыктарды Улу Октябрьский социалистический революциянын күндериле колбой өткүргилейт. 1977 жылда монгол-совет на́йылыктын Айлыгы Улу Октябрыдын 60-чы жылдыгына учурлалар. Бистин монгол на́йыларыс Айлыктын күндеринде Совет албатынын государственный, экономический ле культурный строительстводо једимдери керегинде жуундар, митингтер өткүрерин, лекциялар кычырарын, докладтар эдерин пландап турулар; бастыра аймактарда, јаан јурттарда, сомондордын төс јерлеринде СССР-дин жүзүн-башка жүрүмин көргүскен, совет-монгол на́йылыкты керелеген жагы выставкалар ла фотовитриналар јазалар, Монголияда иштеп турган совет специалисттерле туштажулар, кинофестивалдар, совет книганын күндери өдөр. Совет кожондорды ла музыканы элбеде таркадары темдектелген. Спортивный маргаандар болор.

Монгол-совет на́йылыктын обществозынын өткүрип турган јаан ижи — МНР-де орус тилди үренерин төзөп башкалары. ОМСД-да, онын бөлүктеринде, предприятиелерде, јурт-хозяйственный биригүлерде ле үредүлү заведенияларде орус тилди үренер кружоктор ло курстар ачылган. Бүгүнгү күнде андый 1300 кружокто ла курста 24 мунг кижии үренип туру. Курстар ачылган өйдөң ала оморды 100 мунга шыдар монгол улус үренип божотты.

Монгол-совет на́йылыктын обществозы өскө организацияларла кожо МНР-дин ишкүчиле јаткандарынын ортодо совет газеттерди ле журналдарды бичидип алдыртар иш өткүрет. МНР-де анчадала «Правда» газет, монгол тилле чыгып турган «Октябрь јаркыны», «Советский Союз» журналдар элбеде таркап јат.

Монгол-совет на́йылыктын обществозы СССР-де гран ары јанындагы ороондорло на́йылыктын ла культурный колбулардын советский обществоларынын Союзыла, совет-монгол на́йылыктын обществозыла өмөлөжөтөн планду. Мынан озо андый планды 2 жылга тургузатан болгон. 1977 жылда январь айда 5 жылга тургускан.

Эмдиги өйдө ОМСД-нин төс ајарузы МНР-дин албаты-

јонынын ортодо КПСС-тин XXV съездинин јөптөрін ле ол јөптөрді јүрүмде бүдүреринде совет албатынын једимдерин таркадарына ууланган.

ОМСД-нин одузынчы јылдыгыла колбой 1—2 июньда Улан-Батордо общественонин алтынчы съезди өткөн. Съезд общественонин ижинин төс сурактарын шүүшкениле, башкараачы органдарын тутканыла коштой, онын одузынчы јылдыгын темдектеген съезд болуп өтті.

Советский Союзта монгол-совет најылыктын обществозы өткүрип турган јаан ишти јакшы билип, бийик баалап јат. Монголиянын Албаты Республиказынын ла Советский Союзтын албатыларынын ортодо најылыкты ла өмөлөжөрін тынгыдары ла элбедери јанынан јаан иш өткүргени учун монгол-совет најылыктын обществозы СССР-дин Верховный Советинин Президиумынын 1974 јылда 25 ноябрьдагы Указыла Албатылардын најылыгынын ордениле кайралдалган.

«Бу кайрал — Монголиянын Албаты Республиказынын бастыра улузы бистин ороондорыс карындаштык өмөлөжөрін элбедерине, монгол ло совет албатылардын најылыгы там ла элбек ле терен болорына јаан јөмөлтө эдип турганын темдектегени» — деп, КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы нөкөр Л. И. Брежнев МНР-дин Төс Комитединин ле МНР-дин Улу Албаты Хуралынын кожо өткөн торжественный јуунында айткан.

ЭН ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ ИЗБИРАТЕЛЬНЫЙ СИСТЕМА

Бистин јадын-јүрүмистеги јаан учурлу керектердин тоозында јаан учур јербойындагы Советтерге өткүрилип турган выборлорго берилет. Олор ишкүчиле јаткандарды государственный ла общественный керектерди башкарарына элбеде тартып алар јакшынак арга берип јат. Избирательдер государственный јаннын јербойындагы органдарынын ижин јарандыларына күүнзеп јадылар, ненин учун дезе олор берилген праволорын тузаланып, бойларынын јериндеги хозяйственный ла социально-культурный строительствонын сурактарын бүдүрип, эл-јоннын күнүн сайын өзүп јаткан некелтелерин јеткилдеерине кичеemel эдип јадылар. Онын учун кажы ла избирательный кампанияга эл-јон текшилик ајару эдип јат.

Ишкүчиле јаткандардын депутаттарынын Советтери бистин орооннын политический төзөлгөзи, кажызы ла бойынын јерлеринде јаннын бийик органы болуп јат.

В. И. Ленин «Совет јан дегени не?» — деп сурайла, ого каруузын мынайда берген: «Мынан озо государствоны байлар ла капиталисттер башкарып турган, а эмди дезе государствоны башкаларында эскиде базынчыкта болгон класстар текши туружып јадылар... Ол ончо улуска ачык, эл-јоннын көзинче иштеп турган, эл-јонго јуук, эл-јоннон чыгып турган ла калык-јоннын јуук органы болуп јаткан јан». В. И. Лениннинг бу көп эмес сөстөринде Совет јаннын демократизминин төзөлгөлөри — јаннын ла албатынын колбузы көргүзилген.

РСФСР-дин Верховный Советинин Президиумы ишкүчиле јаткандардын јербойындагы Советтерине 1977 јылда 19 июньда выборлор өткүрери керегинде Указ чыгарды. Ол ок күн выборлор бастыра союзный республикаларда өдөр.

Туулу Алтайдын ишкүчиле јаткандары Алтайский краевой, Горно-Алтайский областной ло городской, 8 аймачный, 70 јурт ла 3 поселковый Советтерге депутаттар тудар.

СССР-де Верховный ла јербойындагы Советтерге выборлор телекейде эн ле демократический советский избирательный система аайынча өдүп јат. Советский избирательный система СССР-дин 1936 јылда јөптөлгөн Конституциясында бичилген. Ишкүчиле јаткандардын депутаттарынын бастыра Советтерине депутаттарды избирательдер бастыратекши, түней ле көндүрө избирательный право аайынча, јажытту үн берери ажыра тудуп јадылар.

Бастыратекши избирательный право. Бистин ороондо выборлордын күнине 18 јажы толгон СССР-дин кажы ла кижизи ишкүчиле јаткандардын депутаттарынын Советтерине депутаттар тудар праволу. Олордын депутат тудар правозы эр эмезе үй кижиге болгонынан, нациязынан, үредүзинен, јаткан јеринен, ада-энезинен, ар-јөөжөзинен, алдындагы иштеген ижинен ле кудайга бүткенинен камааны јок. Бу активный избирательный право. Сагыжы једикпес улус ла выборлор өдүп јаткан күнде түрмеде отурган улус выборлордо туружып болбос.

Је оныла коштой пассивный избирательный право бар. Бу кижининг депутат болуп тудулар правозы. Јербойындагы Советтердин депутаттарына выборлор болор күнге јетире 18 јажы толгон СССР-дин кажы ла кижизи тудулар праволу. Союзный ла автономный республикалардын Верховный Советтерине 21 јаштан ала, СССР-дин Верховный Советинде 23 јаштан ала тудулар.

1975 јылда 15 июньда тудулган јербойындагы Советтердин депутаттарынын 48,1% үй улус, 30,1% одус јашка јетпегендер,

56,2% партийный эмес улус ла 67,7% ишмекчилер ле колхозчылар болгон. Бистин областьтын јербойындагы Советтерине 2645 депутат тудулган. Олордын тоозында 1246 үй кижии эмезе 47,1%, одус јашка јетпеген 798 кижии эмезе 30%, партийный эмес 1507 кижии эмезе 57%, 1811 ишмекчи ле колхозчы эмезе 68,4%.

Ончо албатылар орооннын государственный ла общественно-политический јүрүминде туружып турганы чындык демократизмди ле нациялардын ла ук албатылардын тен праволорлузын иле-јарт көргүзет. Бастыра бүдүм Советтерге — Верховныйдан ала јурт ла поселковый Советтерге јетире — калганчы өткөн выборлордо јүстен ажыра башка-башка национальностьторлу депутаттар тудулган.

Түней избирательный право. Кажы ла совет кижии выборлордо түней туружат, кажы ла кижии избирательдердин согына јангыс катап бичилер, јангыс јерде, јангыс катап депутаттын кандидады учун үнин берер. СССР-дин Конституциязы ла выборлор өткүрер Ээжилер аайынча ишкүчиле јаткандардын депутаттарынын Советтерине выборлор өткүрер избирательный округтар төзөлип јат. Кажы ла Советке выборлор өткүрер округтарда улустын тоозы түнейлеш болор учурлу.

Бу ээжилерле башкарынып, бистин ороондогы ишкүчиле јаткандардын јербойындагы Советтерине 2 миллионнон ажыра избирательный округтар төзөлгөн. Јангыс ла бистин областьта Алтайский краевой Советке выборлор өткүрерине 24 округ, областной Советке — 200, городской Советке — 134, аймачный Советтерге — 450, јурт Советтерге — 1876 ла поселковый Советтерге 86 избирательный округтар төзөлгөн, олордон анча ок тоолу депутаттар тудулар.

Совет кижии бойынын јуртап јаткан јеринен СССР-дин Верховный Советине, союзный ла автономный республикалардын Верховный Советтерине, јербойындагы бастыра Советтерге депутат тудар праволу. Мыны **көндүрө избирательный право** деп айдар.

1936 јылга јетире бистин орооннын избирательдери үнин ачык, јуундарда кол көдүрип беретен. Је үнди јажытту берери онон јакшы, демократический болуп јат. Онын учун СССР-дин Конституциязы избирательдерге **үнин јажытту берер право** берген. Бу правоны тузаланып, избирательдер үндерин депутаттын кандидаттары учун бойларынын чындык күүн-санаазыла берип јадылар, јаратпаган кандидат учун үнин бербей турулар. Бистин ороондо јербойындагы Советтер-

ге 1969 жылда выборлор өдөрдө 145 кандидат, 1971 жылда — 95, 1973 жылда — 80 ле 1975 жылда 108 кандидат ас үн алган, депутатка тудулбаган.

Советский избирательный системанын демократизми коллективтердин, партийный, профсоюзный, комсомольский организациялардын, эл-жоннын культурный, технический ле өскөдө обществолорынын чыгартулу улузынан тудулган **избирательный комиссиялардын** ижинен иле-јарт көрүнөт.

Краевой, областной, окружной районный, городской, **јурт** ла поселковый Советтерге выборлор өткүрери аайынча избирательный комиссиялар выборлор өткүрери керегинде Ээжилерде темдектелген өйдө төзөлип, эрчимдү иштеп турулар. Окружной избирательный комиссиялардын тоозы эки миллионнон ажыра. Олордын составына общественный организациялардын, обществолордын ла ишкүчиле јаткандардын коллективтеринин 1,5 миллионго шыдар чыгартулу улузы тудулган.

Јангыс ла бистин областьта бир областной, бир городской, 8 аймачный, 70 јурт ла 3 поселковый избирательный комиссиялар, 2090 окружной ло 213 участковый избирательный комиссиялар тудулган. Олорго 9808 кижиге тудулган, олордын тоозынан 48,8% үй улус, 32% 30 јашка јетпеген, 20,3% комсомол, 64,4% партийный эмес улус, 45,3% ишмекчилер ле 14,9% колхозчылар. Бистин областьтагы избирательный комиссиялардын председателдерине 918 ишмекчи ле 312 колхозчы тудулган.

Выборлордон төртөн күн озо участковый избирательный комиссиялар тудулды. Участковый комиссиялар јангыс ла јери аайынча тудулып турган эмес. Избирательдерге эптү болзын, текши улус выбордо турушсын деп, олорды больницыларда, улус тартып турган поездтерде, темир јолдын јаан станцияларында, порттордо ло керептерде, каргандардын ла кенегендердин тураларында, воинский частьтарда тудуп јат.

Советский Конституция ла выборлор өткүрери керегинде Ээжилер Советтердин депутаттарына кандидаттар көстөөр **праволорды** предприятиелердин, организациялардын, учреждениелердин, совхозтордын, колхозтордын ла воинский частьтардын коллективтерине, общественный организацияларга ла ишкүчиле јаткандардын обществолорына берип јат.

Бу күндерде ишкүчиле јаткандар государственный јаннын јербойындагы органдарынын депутаттарынын кандидаттарын көстөдилер. Депутатка кандидаттар эдип көстөгөндөрдин тоозында — озочыл ишмекчилер ле колхозчылар, албаты-хо-

зыйствонунг бөлүктеринин башкараачылары ла специалисттери, партийный, советский, профсоюзный ла комсомольский ишчилер, науканын ла культуранын ишчилери, Советский Черүнинг ле Жуучыл Талай флоттын военнослужащийлери.

Туулу Алтайдын ишкүчиле јаткандары промышленный предприятиелердин, строительный организациялардын, колхозтордын ла совхозтордын коллективтеринде ле јурттарда јаткан эл-јоннын текши јуундарында депутаттарга кандидаттар эдип эн талдама уулдарын ла кыстарын көстөгөндөр.

Выборлор өткүрер ээжилер депутаттарга кандидаттар эдип көстөлгөн улус учун элбек агитация өткүрер арга берген. Бу ишти өткүрерге избирательдерге јенгил, закон ологро јакшы айалгалар төзөгөн. Советский Конституция ологро демократический јайымдар берип јат. Оныла коштой, советский государство бу ишти материальный јанынан јеткилдейт. Бистин ороондо выборлор государствонунг чодыла өдүп јат. Ишкүчиле јаткандарга ла ологрын организацияларына типография, чаазын, общественный туралар, оромдор, радио, печать, связь — ончозы берилген. Ологры тузаланып, общественный организациялар элбек агитационный ла массово-политический ишти выборлор алдында өткүрет.

Бистин государство — выборлор өйинде избирательдерге јаан килемји эдип јат. Выборлор улус амыраар воскресен күнде 6 час эртен турадан ала 10 час энирге јетире өдөт. Выборлор өйинде бойынын јеринен туура барып јаткан улус өскө јерде үнин берер право берип турган ағылу бичик алат.

Совет улустын избирательный правозын закон корулап јат. Избирательдер үнин јажытту берер правоны бускан избирательный комиссиянынг члени эмезе өскө јамылу кижиге уголовный закон аайынча каруузына тургузылар. Оны јаргынын јөби аайынча үч јылга јетире јайымнан айрыыр эмезе бир јылга јетире түзединер иш бүдүрер эдип јаргылып салар. Кажы ла совет кижиге депутат тудар, депутатка тудулар праволу. Кижини јастыра сөгүп, төгүндеп, коркыдып эмезе карындап бу правоны бускан улус уголовный закон аайынча каруузына турар. Избирательный документтерди биле тура јастыра бичип турган јамылу улус ла избирательный комиссиянынг избирательдердин берген үндерин куурмак санаазыла јастыра тоологон члени база кату-каруузына турар.

Бу демократический праволорды ла јакшынак аргаларды тузаланып, избирательдер выборлордо эрчимдү туружып, депутаттардын кандидаттары учун үндерин бир кижидий бергилейт. Союзный ла автономный республикалардын Верхов-

ный Советтерине ле јербойындагы Советтерге 1975 јылда 15 июнда выборлор өдөрдө, избирательный урналарга 163 миллионнон ажыра избиратель эмезе избирательдердин списогына кирген улустын 99 процентинен ажыразы келген, олардын 99 проценттен ажыразы кандидаттардын учун үнин берген, бу олардын политический ле общественный эрчими бийик кеминде болгонын керелеп туру.

Јербойындагы Советтерге өткүретен выборлор социалистический демократиянын байрамы болор. Государственный јаннын органдарына коммунисттердин ле партийный эмес-тердин кандидаттарын тутканы совет албаты Коммунистический партияны ла онын ленинский Төс Комитедин күреелей бирлик болуп бек бириккенин, коммунистический строительствонын улу пландарын жүрүмде бүдүрери учун мынан ары турумкай тартыжарга белен болгонын көргүзөр.

Јербойындагы Советтерге өдөтөн выборлор социалистический демократиянын өзүминде ичкери јаан алтам болор.

С. Тюхтенов,
юридический наукалардын кандидады.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ БЕДИРУ

Производствонын арбынду болорын бийиктедери ле чыгарып турган продукциянын чындыйын ончо аргаларла јарандырары — онынчы бешјылдыктын төс учурлу задачазы. Бистин предприятиеде технический јагыртулар шак бу төзөлгө аайынча өткүрилет. Јагы техника, организационно-технический иштер, заводты јагы техникала јепсеери јанынан бешјылдык пландарды тургузар тушта төс ууламјылар — материалдарды кымакайлаары, иштин арбынын өскүрери, уур иштерди механизировать эдери, фондтор орныгарын көптөдөри, энергетический арга-күчтерди чеберлеери темдектелген. Ол пландарга продукциянын чындыйын јарандырарына учурлалган бөлүктөр кожулган болгон, келер өйдө номенклатураны элбедери ле ийде-күчтерди өскүрери көрүлген. Бар резервтерди канча ла кире јакшы тузаланарга, заводтын технический ишчилери ле башкартузы көп күчин берип турулар. Темдектезе, бу өйдө заводто производствонын кемин өскүрерине ле самоварлардын чындыйын бийиктедерине јөмөлтө эткедий резервтер прессовый, гальванический, механический, полировальный (самовар өңдөйтөн) участоктордо ло онон до өскөлөринде табылган. Арбыны бийик јагы обрудование тургузылат.

Ишти научный эп-сүмеле тѳзѳѳ деген некелтелерге келиштире бисте кезик участоктор ѳскѳртѳ пландалган, мынын шылтузында поточный производствонун айлгаларында иштин технологиязы јарандырылган.

Быјыл јуруктарды соок металлга кезерин, самоварларды ѳнгѳйтѳн иштерди механизировать эдетен азыйгызынан артык установканы белетеерин ле иштедерин, прессовый участокто совмещенный штамптар тузаланарын, пластмассовый эдимдердин бастыра номенклатуразына кѳп јерлѳ пресс-кеберлер эдетен ишти божодорын пландап турус.

Гальванический участокто иштин эн бийик арбынына једип аларга амадап, бис бу бешјылдыкта щелочьтын болужыла калайлаарын тузаланарыс, мынын шылтузында изѳ калайлаш јоголор. Бу јангырту предприятиеге јылына 15 мун салковойго јуук акча кымакайлап алар арга берер. Гальваникада анайда ок ѳс јоголтотон ло самоварды никельле јабарын химический эп-сүмеле эдерин тузаланарыс.

Бу јаан иштин кезиги эмди де бѳдѳп калган. Бѳткѳлинче алгажын, гальванический участокто комплексный планы јѳрѳмге ѳткѳргени иштин айлгаларын чик јок јарандырар, иштин технологиязында «кызыны» бир кезек јерлерди јоголтор арга берер, тапту јаан экономический туза јетирер.

Продукцияга металл ас чыгымдаары, тѳс лѳ болушту материалдарды кымакайлаары јанынан бисте кѳп иш ѳткѳрилет. Тѳс ајару белен табылбас ѳнгѳ металлдарды — куулыны, теленгирди, корголјынды, алюминийди чыгымдаарын астадарына эдилет. Темдектеп айтса, самовардын бѳдѳмин јангыртканынын шылтузында кѳп алюминий ле куулы чеберлелген. Эмди металлдарды ѳлгѳлеп кезерин јарандырар иш ѳдѳп јат.

Чоргонын тутказына јангыртылган бѳдѳмдѳ штамп белетеп тура, бис бу ок ѳйдѳ куулыны да ас чыгымдаарга, чоргоны эдерде онын чындыйын да јарандырарга кичеенедис. Самовардын бойын подставказыла бириктире кандаар тушта баалу кѳп металл — теленгир чыгымдалат. Бу ѳйдѳ бис точечный кандашты тузаланары јанынан иштейдис, ол јылына ѳч мун салковойдон ас эмес акча чеберлеп турар арга берер.

Јуук келер ѳйдѳ изѳ калайлаш јогынан самовардын какпанын ич јанынан никельле химический эп-сүмеле јабары темдектелет. Онын согында кайылтып урган чорголорды тузаланары, фенопластовый эдимдерди јурамалду агаш эдимдерле солыыры кѳрѳлет.

Кымакайлаарынын сурактары инженерно-технический ишчилердин акту бойларынын творческий пландарында јаан

учурлу јерде туруп јат. Бу тушта көп планду иш өткүрилет. Темдектезе, изү калайлашты јоголткону ныкта кейди, теле-гирди, коксты 50 процентке јетире кымакайлап берер. Самовардын корпусын удур агынду эп-сүмеле јунганы сууны чыгымдаарын, көп јерлү пресс-кеберлер дезе фенолпласты кородорын астадып јат. Бу мынын бастыразынын кийинде электроэнергияны билдирлү кымакайлаары, оборудованиенин иштеер өйин узадары, учы-түбинде дезе, бастыра коллективтин кичеенип турган шылтагы — продукциянын бойына турар баазын јабызадары, производствонун арбынду болорын бийиктедери туруп јат.

Текши керекте јаан јөмөлтөзин бистин рационализаторлор јетиредилер. Бистин заводто ВОИР-дин соведи беш јылга улай иштеп келген. Ол новаторлордын ижин башкарып, олардын күчин производствотогы иштерди арбынду эдерине, техникий ичкери өзүмди јылгырладарына ууландырат. Бу өйдин туркунына алтаннан көп рационализаторский шүүлтелер тузаланылган, олар 100 мун салковой кире акча чеберлеп берген. Калганчы јылдарда ишмекчилердин творческий эрчими билдирлү өскөн. Олардын шүүлтелери сырьены ла материалдарды кымакайлаарына, иштин айалгаларын јарандыраарына, уур иштерди механизировать эдерине ууландырылган.

Тузалу творческий ижи учун ВОИР-дин заводтогы соведине областтын промышленный предприятиелеринин ортозында баштапкы јер көп катап берилип турган. Ч. А. Гневшев, Н. М. Карпов, В. М. Коновалов, Н. С. Собянин эн артык новаторлор деп јолду тоололып турулар.

Производствонун арбынду болорын бийиктедери, продукциянын чындыйы аайынча көргүзүлөрдү јарандыраары јанынан коллективтин өткүрип турган ижин кандый да сөстөрдөн артык керелегедий эки ле темдек учында айдып берейин. Баштапкызында, 1972 јылдагызына көрө, чыгарып турган продукциянын кеми предприятиде иштеп тургандардын тоозы кубулбаган да болзо, 3,5 катапка көптөгөн. Ого үзеери, база бир участок ачылган — сувенирный. Экинчизинде, бистин самовар ада-төрөл промышленность чыгарып турган андый ок эдимдердин ортозында эн артык деп јарадылган, ол бир канча анылу бөлүктөрлү, ич јанынан эки кат жабынтылу.

Текши айткажын, завод көрүмјилү једимдерге једип алган. Је андый да болзо, коллективтин алдында бүткелек задачалар эмди де ас эмес. Заводтын специалисттери Москванын ла Львовтын научный шинжүлөр өткүрер институттарынын ишчилериле кожо электросамоварлардын ла электрочөйгөндөр-

дин јанжыккан орус стильден алынган элементтер киргедий анылу бүүдүмдерин тзззори јанынан иштеп турулар. Олор анайда ок продукциянын сыйлайтан варианттарын, XXII Олимпийский ойындарга учурлалган јурамалдарлу јүзүнде-рин тзззоринен туура турбай, текши тузаланар продукция-нын ассортиментин канайда элбедери керегинде сананып јадылар.

Јаңыс сөслө айтса, бедирү оноң ары улалат. Бешјылдык-тын тзс ууламјызы — арбынду ла чыңдый болоры учун тарты-жу дезе бу бедирүде биске јолды көргүзип туру.

Ю. Вьясков,

«Электробытприбор» заводтын техбөлүгинин начальниги

МАКТУЛУ ЈЫЛДЫККА

Шебалин аймактын ишкүчиле јаткандары «Улу Октябрь-ский социалистический революциянын 60 јылдыгы керегинде» КПСС-тин Тзс Комитединин јобин иштин чокум программа-зы деп јараткылаган. Партийный комитеттер, профсоюзный, комсомольский ле оноң до зскз общественный организация-лар улу байрамга белетенери јанынан зткүретен иштерди темдектеп, јоптзп алгандар. Ончо партийный организациялар-да јуундар зткзн, анда Тзс Комитеттин јобинде темдектел-ген задачалар шзззжилген. Партиянын райкомы организаци-онный ла текшиполитический иштердин планын тургузып, бюрозында јоптзгзн. Ол планда Улу Октябрьдын 60 јылдыгы-на белетенери јанынан совхозтордын парткомдорынын, баш-тамы ла цеховой партийный организациялардын, идеологиче-ский учреждениелердин ле олордын бастыра ишчилеринин задачалары јарталган.

Аймакта тзс юбилейный комиссия тзззлгзн. Ого он беш кижип кирип јат, башкараачызы — аймакисполкомнын предсе-датели. Андый комиссиялар аймактын ончо хозяйстволорын-да ла промышленный предприятиелеринде тзззлгзн. Комис-сиянын заседаниелери ай сайын зткүрилет, анда идеологиче-ский учреждениелердин ле јербойындагы комиссиялардын юбилейге белетенип турганы керегинде отчетторын угуп јады-лар.

1976 јылдын август айында КПСС-тин райкомынын бю-розы «Улу Октябрьский социалистический революциянын 60 јылдыгына учурлай социалистический мзрзйди элбедери ја-нынан Эјегандагы совхозтын ишчилеринин баштанкайы ке-

регинде» јөп јараткан. Бу хозяйствонун коллективи аймактын бастыра ишкүчиле јаткандарын орооныстын мактулу жылдыгын мергендү ишле темдектеерге кычырып, онынчы бешжылдыктын эки жылынын планын 1977 жылдын 7-чи ноябрыне бүдүрерге, јакылта үстине 300 центнер эт, 100 центнер сүт, 40 центнер түк ле ноокы садарга молјонгон.

Эјегандагы совхозтын ишчилеринин баштаңкайын аймак ичинде элбек јөмөгөндөр. Бу өйдө Октябрьдын юбилейине учурлалган социалистический мөрөй күнүн ле јаңы ченемелле, јакшынак баштаңкайларла байып, онын төзөмөлинин кеберлери ле эп-сүмелери јаранып туру. Мөрөйлөжип тургандар иштин арбынын ла чындыйын бийиктедерине ајаруны тынгыткылайт. Ишти коммунистический күүн-санаалу көрөри учун движение элбеп јат. Көп хозяйстволор ло озочыл ишчилер јакылталарын өйинен озо ло ажыра бүдүрерге молјонодылар. Темдектезе, Чаргыдагы совхоз эт, түк, ан мүйүзи аайынча планын ла сүт аайынча он бир айдын планын 7-чи ноябрьга бүдүрер; Барагаштагы совхоз кажы ла 100 эне малдан, пландагызына көрө, 10 тынга көп бозу, кураан ла кулун алар ла торныктырар, кажы ла эчкиден 430 г ноокы тараар, кажы ла койдон 2 кг түк кайчылаар; 571 номерлү ПМК капитальный вложениелерди тuzаланары јанынан он бир айдын планын бүдүрер; Горно-Алтайский агашпромхозтын шоферлоры А. В. Ячменев, А. К. Шелепов, А. В. Баранчиков, В. А. Ударцев агаш тартар жылдык планын бүдүрерге турулар. Чаргыдагы совхозтын шоферы, тогузынчы бешжылдыктын гвардеези, Иштин Кызыл Маанызы деп эки орден тагынган Г. А. Попов кош тартар жылдык планын улу байрамнын күнине бүдүрерге, ремонтто 500 салковой акча, 500 кг күйгүр ле сүркүш немелер чеберлеп аларга, онынчы бешжылдыктын бүткүл планын 3,5 жылга божодорго молјонгон. Эјегандагы совхозтын эчки өскүреечизи М. Б. Булгаков кажы ла эчкиден план аайынча 500 г ноокы ордына 550 граммнан тараарга, колындагы малын 100 процентке корып аларга сөзин берген.

Беш-Өзөктөги јурт Советтин депутаттары ла албаты-јоны јурт Советтердин бастыра депутаттарына, активисттерине ле аймактын ишкүчиле јаткандарына албатыхозяйствeнный пландарды ла жылдык молјуларын өйинен озо бүдүрери учун социалистический мөрөйді эрчимдү өткүреелдер деген кычыру эткендер. Бу баштаңкай јурттардагы улустын јуундарында, јурт ла поселковый Советтердин сессияларында шүүжилген ле калык-јоннын ортозында элбек јарадылган.

Аймакта социалистический мөрөйдін элбек калык-јон ту-

ружаачы ла өдүрим кебери мергендү вахталар болуп туру. Промышленностьтын, строительнонун, садунун предприятелеринде, бытовой ло культурный жеткилдештин учреждениелеринде, совхозтордо озор төрт үйе-өйлө, квартал сайын, өткүрилет. Иштеги маргааннын кажы ла үйе-өйи бистин партиянын ла государствонын исторический жолунун чокум өйине учурлалат. Фермалардын, саар уйларда иштеп тургандардын коллективтеринде, уй саачылардын ла скотниктердин ортозында иштин 16 айга улалатан вахталары тургузылган. Он беш вахта союзный республикаларга, он алтынчызы Октябрьдын 60 жылдыгына учурлалган. Иштеги мөрөйдик калганчы итогторун көргөни аайынча жегүчилерге «Улу Октябрьдын 60 жылдыгынын адыла адалган коллектив» деп күндүлү ат-нере, кереес Кызыл мааны ла вымпел берилер. Танынан өткүрилген социалистический мөрөйдик жегүчилери КПСС-тин обкомынын, облисполкомнын, облсовпрофтын ла ВЛКСМ-нин обкомынын кереес Кызыл маанызынын жанында фотожурукка соктырар. Бу мааны аймакка областьтын 50 жылдыгына учурлалган социалистический мөрөйдөги жедимдери учун үргүлжиге табыштырылган.

Партийный организациялар социалистический мөрөйдик башкарарынын кемин бийиктеди ийдилер. Темдектезе, Элик-манардагы совхозто мөрөй өткүреринин ле оны идеологический жанынан жеткилдееринин бирлик планы тургузылган. Улусла күнүн сайын иштееринде комплексный эп-сүме тузаланалат. Партийный ла ишмекчи комитеттерде мөрөйдик канайып башкаргылап турганы керегинде төс специалисттерди угатаны жанжыга берген. Жарадылган жөптөр канайып бүдүп турганын шинжүлеери чокум өткүрилет.

Аймактын партийный организациязы ишкүчиле жаткандарды марксистско-ленинский теорияга үредерине жаан аяру жетирет. Аймак ичинде партийный үредүнин 95, комсомольский үредүнин 24, экономический үредүнин 44 кружогы ла коммунистический школдын 6 школы иштеп жат.

«КПСС-тин XXV съездинин жөптөрүн бүдүреринде оос политический агитациянын учурын көдүрери керегинде» КПСС-тин Төс Комитединин жөбин бүдүрип тура, партийный организациялар иштеп жаткан коллективтерде докладчиктер, лекторлор, политинформаторлор ло агитаторлор куучындар айдып турарына агылу аяру жетиредилер. Бу ок өйдө төс журттардан ыраакта иштеп тургандарга агитпоездтер, агитбригадалар ийери тузаланалат. Темдектезе, бу жылдын төрт айына агитпоезд эки катап ийилген. Ондо лектор, концертный бри-

гада, медицинский ишчи, автолавка, бытовой јеткилдештин ишчилери (фотограф, парикмахер ле закройщик) болгон.

Октябрьдын юбилейине белетенер тушта ишкүчиле јаткандарды интернациональный ла военно-патриотический јанынан тазыктыларына јаан ајару јетирилет. Бу иште ветерандардын советтери, комсомольский ле пионерский организациялар, ДОСААФ эрчимдү туружат. Аймактын школдорында интернациональный најылыктын 7 клубы иштеп јат. 12 школдын үренчиктери 5 социалистический орооннын балдарыла письмо алыжып турулар. Интернациональный најылыктын митингтери, тематический энгирлери өткүрилет. Комсомольский организациялар ветерандардын советтериле кожо јашөскүримди партиянын, комсомолдын, јуулардын ла иштин ветерандарыла улам сайын тушташтырып турадылар. Военно-патриотический ишти эрчимдедерине революционный мактын неделелери ле айлары болужын јетирет.

Аймакисполкомнын культура бөлүги ВЛКСМ-нин райкомыла, аймоноло, райвоенкоматла, «Знание» обществоло, физкультура ла спорттын комитедиле, ДОСААФ-тын райкомыла, пионерлердин туразыла, киносетьле, райполо кожо революционный мактын неделезин өткүрери јанынан чокум иштер темдектеп алган. Ыраак турлулардагы малчыларды ла оок јурттардын улузын јеткилдеерине 3 агитбригада төзөлгөн. Культуранын јурт тураларында, клубтарда, турлулардын кызыл толуктарында 153 куучын-беседа ла лекция өткүрилген, 160 јуучыл листок ло «Јалкын» чыгарылган. Культуранын јурт тураларынын ла клубтардын көп сабазында Октябрьский ле Ленинский кычырыштар өткүрилген. Революционный мактын өткөн неделезинде клубтар 29 оос журнал, 15 тематический энгир, јуулардын ла иштин ветерандарыла 11 туштажу өткүргендер. «Ленин ле Октябрь» деп кинолекторийлер јилбүлү өткөн. Олордо карган коммунисттер, ветерандар, иштин озочылдары турушкан.

Революционный мактын неделезинде ДОСААФ-тын райкомы ат-нерелү керектер өткөн јерлерле Шебалин јурттан Чемал поселокко јетире авто-мотојарыш өткүрген. Ого үзеери, Советский Союзтын Геройы С. В. Налимовтын адыла адалган приз учун күрешчилердин маргааны, аймактын үренчиктери ле јашөскүрими ортозында јенилатлетический кросс өткөн.

КПСС-тин XXV съездинин исторический јөптөрин јүрүмде өткүрери, Октябрьдын 60 жылдыгын јарамыкту уткыыры јанынан аймактын партийный организациязынын өткүрип

турган бастыра организаторский ле текшиполитический ижи албатыхозяйственный пландарды јенүлү бүдүрерине јөмөжөт. Онынчы бешјылдыктын баштапкы жылында 10 промышленный предприятие, 2 совхоз, 28 ферма ла бригада, 825 ишмекчи молјуларын өйинен озо бүдүргени керегинде јетиргендер. Былтыр социалистический мөрөйдөги једимдери учун 23 озо-чыл ишчи башкарунын бийик кайралдарыла темдектелген. Аймактын ишкүчиле јаткандары онынчы бешјылдыктын экин-чи жылынын өткөн айларында база да коомой эмес једимдер-ге једип алган. Бүгүн пландарды ла молјуларды өйинен озо бүдүрери учун иштеги маргаанга 6700-тен көп кижиги кирген, олардын ортозында коммунистический иштинг 1320 мергендү-чизиги туружат.

А. Айманов

МАЛГА СҮРЕЕН ЈАКШЫ АЗЫРАЛ

Моноазырал — аш культураларды: суланы, арбаны, буу-дайды ашбобовый культураларла — мырчакла эмезе викала колунтылап консервировать эткен азырал.

Аш топчы башталып, быжарга једип брааткан киреде кезеле, кертип, кургатпай, бетондоп јазап салган оролорго силостоп салар. Анайда белетеп алган азыралда 25—30% аш, 40—50% јажыл салам ла 25—30% јажыл өлөң болуп јат. Андый азыралдын чыгы 45—55% болор. Анайда белетеп алган моноазыралда малга ток болотон протеин јеткил, 0,42—0,46 азырал единица болуп јат.

Малга белетеп турган өскө азыралдарга көрө, моноазырал чындыйы, тогы јанынан ончозынан артык.

Моноазырал өскө культуралардан артыктузы мындый тоолордон көрүнөт:

Белетеери	Бир гектардан азырал единицалар чыгып турганы	%
1. Аш	11,2	86
2. Салам	1,8	14
Ашка јуунатканы	13,0	100
3. Өлөң эткени	9,9	76
4. Силос эткени	15,1	116
5. Сенаж эткени	16,2	124
6. Моноазырал эткени	20,2	155

Бистинг областта јурт хозяйствонын ишчилери моноазыралдын тузазын билип алдылар. Андый азыралды эдери кол-

хозтордо ло совхозтордо там ла көптөп туру. 1974 жылда бистинг областта 5,6 мун тонна моноазырал белетелген болзо, 1975 жылда 37,4 мун тонна белетелген, 1976 жылда дезе 60,4 мун тонна белетелди. Үч жылдын туркунына областта моноазырал белетеери он катап көптөгөн.

Je кезик јерлерде моноазырал белетейтен эп-сүмени бүдүрбей, үрөп турган учуралдар бар. Бийик чынгдыйлу моноазырал белетеп аларга оны белетейтен өйин, эп-сүмезин буспас керек.

Ашты эрте кессе, онын ток болотон чынгдыйы јабызаар. 1976 жылда Горно-Алтайсктагы зональный агрохимлаборатория ашты моноазырал эдерге башка-башка өйлөрдө кезеле, шиндеп көрөрдө, мындый тоолор болды:

аштын чыгы	Бир килограммда азырал единицалар	%
45,3	0,42	100
54,0	0,37	88
65,3	0,22	52
72,0	0,19	45
84,2	0,11	26

Ашты моноазырал эдерге анайда эрте јуунадала бистинг областтын колхозторы ла совхозторы кажы ла гектардан 8—12 центнерден азырал единицалар јылыйткылаган.

Моноазырал эдетен ашты силос эдер КС-2,6 комбайнла јуунадарга јараар, КС-1,8 («Вихрь») комбайнла јуунатканы база јакшы.

Моноазырал белетеер звеного мындый механизмдер кирер:

1. КС-2,6 эмезе КС-1,8 комбайндар — 2—3
2. Тартатан автомашиналар — 4—6
3. Траншеяда тепсейтен тракторлор — 2
4. Звенодо бастыразы 4—6 трактор, 4—6 автомашина, 10—14 киж.

Андый звено кажы ла күн сайын 120—150 тонна моноазырал эдер аргалу.

Бир траншеяга моноазырал саларда комбайндардын тоозын бирден көптөтпөс керек, ненин учун дезе, автомашиналар тегин турар.

Ангылу ајаруны траншеялар чынык болорына, моноазыралды ныктап саларына эдер керек.

Стенелерин цементтебеген траншеялар јок болзо, моноазыралды орого саларга јараар. Je ол оролорды өткүре јаан этпес, 2—3 күнге толтырып салгадый эдер.

Траншеянын жалбагын 6 метрден элбек этпес керек, онон башка ныкталаарга күч болор. Тереги 2—3 метр болгоны жакшы.

Орого салган азыралды тракторло ныкталаар. Лаптап ныкталаган согында онын үстине 0,7—1,0 метр тобрак урар. Онон полиэтиленовый катанчыла бүркеп салар. Катанчынын кырларын коолдоп, 15 сантиметр терең эдип көмүп салар. Онон ол катанчыны база 10—15 сантиметр тобракла жабып салар.

Анайда быжулап белетеген моноазырал үрелбес. Малга ток азырал болор.

К. Куликов

ТУУЛУ АЛТАЙДА АЛБАТЫНЫН СУ-КАДЫГЫН КОРЫРЫНЫН ЯНГЫ ЈЕДИМДЕРИ

Советский албаты КПСС-тин XXV-чи съездинин исторический жөптөрүн бүдүреринин экинчи жылын — 1977 жылды Лениннин партиясынын маанызы алдында политический ле иштин бийик көдүрингилү аялгазында баштап ла эрчимдү иштеп јат. Бу жыл Советтер ороонынын историясында юбилейный жыл болуп артар. Бистин албатыс ла бастыра прогрессивный кижилик бу жылда Улу Октябрьский социалистический революциянын 60-чы жылдыгын јаан көдүрингилү аялгада темдектеер.

Улу Октябрьдын алдында Туулу Алтай каан јангынын Россиясынын эн сондогон јака јеринин бирүзи болгон. Ол тушта алтай албатынын јарымызынан ажыразы соок ло кирлү айылда јаткан. Бастыразына шыдары бичик-билик билбейтен.

1913 жылда 10 мун улустаң јирме бешке јуук кижичемет оорула, сифилис, ичтин тиф оорузыла, малярияла оорыган. Бир кезек јурттарда бастыра улустын 70 процентинен ажыразы трахомала оорыйтан. Сыпной тиф, холера, оспа, ичтин тифи, дифтерия, дизентерия ла өскө дө југуш оорудан улам јүстер ле мундар тоолу јаан улус ла балдар кырылып турган.

Ол тушта 1000 кижинин одустаң ажыразы өлүп туратан. Јаңы чыккан бир мун баладан өлүп турган балдардын тоозы 269-тан да ажып турган учуралдар болгон. Медицинский болушты акча төлөп тузаланатан.

Медицинский болужы јок алтай албатыны камдар не ле деп мекелеген. Сыймучылар ла тармачылар медицинаны солып, албатынын су-кадыгын корулаар керекке јаан түбегин јетирген.

Албатынын су-кадыгын корулаар керекте кажы ла кижитоозына ол тушта 1—2 акчадан чыгымдалган. Су-кадыкты корулаарынын бюджетди ол тушта јүк ле 800 салковой болгон. Областьта больницалар ла врачтар јок болгон. Бастыра Туулу Алтай ичинде Улаганда ротный фельдшерге баштаткан бир медицинский пункт ла Ондойдо бир фельдшерский пункт болгон.

1917 жылдын исторический учурлу Октябринин алдында каан јанынын ээжизинде Туулу Алтайдын уур айалгазы андый болгон.

Улу Октябрьский социалистический революциянын јенүзинин ле колчаковецтерди оодо сокконынын кийнинде Туулу Алтайда социалистический строительство элбеде өткүрилген.

1922 жылда 1-кы июньда албатылардын бойы башкарынары јанынан ленинский ээжини тззөлгөлөнип, ВЦИК-тин јараткан јоби аайынча Горно-Алтайский автономный область тззөлгөн. 1922 жылда 15 августта областной революционный комитеттин јоби аайынча албатынын су-кадыгын корулаары јанынан областной бөлүк иштеерин баштаган. Ол ойдө областьта 50 орынду 7 больница, 3 фельдшерский ле фельдшерско-акушерский пункттар, 5 врач, 2 фельдшер, 2 акушерка, эмчилердин 11 болушчылары, фельдшер-акушерка, тиштин врачы иштеген.

Су-кадыкты корулаарынын бюджетди 4,5 мунг салковой болгон. 10 мунг кижитоозына больницанын 0,34 орыны, 0,6 врачы келишкен.

1923 жылда Советтердин баштапкы областной съездинде өскө сурактарла кожо албатынын су-кадыгын корулаарынын сурагы шүүжилген. Бу съезд «Чемал» санаторийди, Улалуда балдардын амбулаториязын ачары, медицинский сестраларды үредер курсты тззөөри керегинде јоп јараткан. Съезд анайда ок су-кадыкты корулаар учреждениелердин технический базын тыгыдарынын сурагын шүүжип, југуш ооруларга удурлажа өткүрер иштерди чокумдаган. База акча-јөөжөлө болуш јетирери керегинде сурак шүүжилген.

Областын тззөлгөнине ала 55 жылдын туркунына Туулу Алтайдын эл-јонынын јүрүмдүк ле культурный кеми сүрекей бийиктеген.

Советский улустын су-кадыгын корулаары партиянын ла башкарунын тос ајарузында. Онызын КПСС-тин XXV-чи съездинин исторический јөптөри, КПСС-тин Тос Комитединин ле СССР-дин Министрлеринин Совединин 1968 жылда 5 июльде јараткан «Ороон ичинде албатылардын су-кадыгын

корулаарынын керегин оноң ары жарандылары ла медицинский науканы өскүрери жанынан иштер керегинде» деп јөби ле албатынын су-кадыгын корулаары керегинде законодательство јарт керелеп турулар.

Көп улусты кырып турган сыпной тифтин, чуманын, холеранын, оспанын ла југушту өскө дө оорулардын эпидемиязы эмди чек ундылган.

Область ичинде эмди орто тооло эр улус 70 јашка, үй улус дезе 74 јашка јетире жүрүм жүрер аргалу боло берген.

Областьта албатынын су-кадыгын корулаар керекке акча чыгымдаары јылдан јылга өзүп јат. Горно-Алтайский автономный областьтын төзөлгөнинең ала 55 јылдын туркунына (1922—1977 јј.) су-кадыкты корулаар керектин бюджети эки мун катаптан ажыра көптөп, 1977 јылда 9602,7 мун салковойго јеткен.

Областьта албатынын су-кадыгын корулаар керектин бюджетин мун салковойлорго чотоп көргөжин, мындый болор:

0,8		4,5		519,0		2730,0		6998,4		9602,7
1917 ј.	/	1922 ј.		1940 ј.		1960 ј.		1970 ј.		1977 ј.

1917 јылдагы 1—2 акчага көрө эмди кажы ла кижии тоозына су-кадыкты корулаар керекке 45 салковойдон чыгымдалып јат. Јаңыс ла калганчы јылдарда инвентарь ла медицинский жүзүн-јүүр јазалдар садып аларына 150 мун салковойдон, капитальный ремонт өткүрерине 130—150 мун салковойдой чыгымдалып јат.

Албатынын су-кадыгын корулаар учреждениелердин бюджеттеги акча-јөөжөзи көптөп турганыла коштой олордын материальный базазы там ла бек болуп тыңыйт.

Қалганчы он јылдын туркунына государственный капиталовложениениң чодыла чемет ооруны эмдеер областной диспансердин 75 орынду туразы, балдардын 125 орынду областной больницазы, областной больницада 200 орынду хирургический корпус, городто бала табатан 60 орынду тура, Горно-Алтайсктагы аптеканын склады, облсанэпидстанция типовой проект аайынча тудулып, иштеерин баштаган.

Анайда ок ондор тоолу участковый больницалар, амбулаториялар, аймактарда санэпидстанциялар тудулган.

Қалганчы јылдарда жаңы медицинский учреждениелер тударына, бар учреждениелерди кубулта јазап элбедерине, анайда ок олорды жарандыларына, жаңы аппаратураларла, аңылу јазалдарла јеткилдеерине јаан ајару ууландырылат.

Эмдиги өйдө государственнй капиталовложениени чодыла областной больницынын инфекционнй корпусынын туразы, Ондойдо ло Шебалинде аймачнй больницылар, Чемал журтта балдарды чемет оорудан эмдеер санаторийдин школы типовой проект аайынча тудулат.

Онынчы бешжылдыкта Көксуу-Оозында аймачнй больницыны, медицинский училищеде, «Чемал» санаторийде общежитиелерди ле су-кадыкты корулаар өскө дө объекттерди тудары темдектелип јат.

1976—1980 жылдарда албатынын су-кадыгын корулаар учреждениелердин строителствозына үч миллион салковойдон ажыра акча чыгымдалар.

Эмди областта су-кадыкты корулаар бюджет аайынча 8 аймачнй, 20 участковый больницылар, 224 фельдшерско-акушерский ле су-кадыкты корулаар өскө дө пункттар, улус эмдеер городской ло областной 10 учреждение, санитарно-эпидемиологический 10 учреждение, чемет оорудан эмдеер 3 санаторий, 97 аптека, аптеканын 176 пункты, 660 јерлү ясля иштеп јат.

Улус эмдеер учреждениелердин тоозы көптөгөни медицинский болуш јетиреринин чындыйын јарандылары јанынан јаан иш өткүрерге арга берген. 1973 жылдан ала областной консультативный поликлиника иштеп туру. Эмди Горно-Алтайск городто врачбный прием 50 специальность аайынча, областтын аймактарында дезе 10—12 специальность аайынча өткүрилет.

Совет јаннын жылдарында энеге ле балдарга ајарулу килемји јетирери јанынан јаан иш өткүрилген. Су-кадыкты бек эдерине учурлалган лагерьлерде јылдын ла беш муннан ажыра балдар амырап турулар.

Область ичинде өткүрилип турган социально-экономический ле медицинский јаан иштердин шылтузында, эл-јоннын јадын-јүрүминин ајалгазы там ла јаранып турганынын шылтузында озогы өйгө көрө балдардын өлөри чик јок астаган. Балдардын полиэмиэлит, дифтерия деп југушту оорулары јоголтылган. Эмдиги өйдө балдар коклюшла, југушту өскө дө ооруларла ас оорып турулар.

Јирме жылдарда барлу үй улустын јүс процентке шыдары балдарды бир де медицинский болужы јогынан ајлында табатан болзо, эмди 97 процентинен ажыразы стационарный учреждениелерде тапкылайт.

Эл-јонго амбулаторно-поликлинический, хирургический, терапевтический јанынан болуш јетирери чик јок јаранган.

Областынын журт хозыайствозынын тос бүүдүүзи — мал өскүрери. Онын учун ыраак турлулардагы малчыларга медицинский болуш жетирерине ары-бери көчүп жүрер 21 фельдшерский пункттар тюзөлгөн. Ого үзеери ыраак турлулардагы малчыларга медицинский болуш жетирерине улус эмдеери жанынан аймактардын ла областной учреждениелеринен анылу бригадалар ийилет.

Туулу Алтайдын медицинский ишчилеринин тоозы там ла көптөп туру. Эмдиги өйдө областыта улус эмдеер профилактический учреждениелерде 400 врач, 1660 орто медицинский ишчилер ле жүстен ажыра фармацевтер иштегилейт.

Бу өйдө областыта кажы ла он мун кижиге 24 врач, 90 орто медицинский ишчи келижип жат.

Албатызына ачык-жарык жүрекле иштеп, бойынын күндүлү ле жаан мактулу керегин ак-чек бүүдүрип турган медицинский ишчилер кичеемелинин шылтузында эл-жоннын су-кадыгын корулаар керекте жаан жегүге једип алган.

Туулу Алтайда албатынын су-кадыгын корулаар керекти јарандыраын баштаган Д. Г. Калининконын, Н. Д. Дынинин, Л. К. Афанасьевтин, К. И. Поназдырьдын, РСФСР-дин заслуженный врачы П. В. Ларкиннин учуры сүрекей жаан. Олордын эрчимдү ижинин шылтузында областыта жүзүн-јүүр эпидемияга удурлажа тартыжу жегүлү өткөн, албатынын су-кадыгын корулаар керектин материально-технический базазы там ла тынгыган, Туулу Алтайдын эл-жонына медицинский болуш жетирери јаранган.

Туулу Алтайда албатынын су-кадыгын корулаар керекке РСФСР-дин заслуженный врачтары: Т. П. Николаева, В. М. Любушкина, Н. М. Дейникина, Л. С. Арбанаква, Т. А. Қаташ, Б. Г. Королев, А. М. Гоман, врачтар: А. П. Огиренко, Л. А. Архангельская, В. Д. Потехин, Р. И. Куленок, В. И. Ямковой, А. И. Коробко, А. Я. Митинская, М. В. Антипова, П. И. Чибриков ло орто медицинский ишчилер: И. А. Шпилькин, А. И. Эдокова, Т. П. Соколова, М. П. Тюнина, А. Г. Назарова, Р. И. Кузлекова, Л. И. Архипова ла жүстер тоолу өскө-лөри де көп ийде-күчин ле билерин берген.

Городтын ла областынын аймактарынын көп тоолу медицинский ишчилеринин жаан тузалу ижин партия ла башкару анылап темдектеген. Областынын сегис эмчизине «РСФСР-дин заслуженный врачы» деп күндүлү ат-нере адалган. Төрт жүстен ажыра медицинский ишчилер бойларынын эрчимдү ижи учун Советский Союзтын ордендериле, медальдарыла, 90 ишчи дезе «Су-кадыкты корулаар керектин отличниги»

деп значокторло кайралдаткан. Беженнен ажыра медицинский ишчилер јербойындагы Советтердин депутаттары. 16 коллектив ле 950 ишчи «Коммунистический иштин мергендүчизи» деп күндүлү ат-нереле адаткан.

Совет јаннын жылдарында областта анчадала алтай медицинский ишчилерди белетеери јанынан јаан учурлу иш өткүрилген. 1936 жылдан ала медицинский училище иштеерин баштаган. Бу ойгө јетире училище үч јарым муннан ажыра медицинский ишчилерди белетеген.

КПСС-тин XXV-чи съездинин јөптөри областта албатынын су-кадыгын корулаар ишчилердин алдына јангы јаан задачаларды тургускан.

КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы нөкөр Л. И. Брежневтин партиянын XXV-чи съездинде айткан «Социальный задачалар ортодо советский улустын су-кадыгын корулаары керегинде килемјиден бийик задача јок» деп сөстөри кажы ла медицинский ишчинин кычырулу кереги болор учурлу.

А. Чанчаев

ЛЕКЦИЯНЫ КАНАЙДА БЕЛЕТЕЕР ЛЕ КЫЧЫРАР

Бистин ойис КПСС-тин XXV-чи съездинин јөптөрин јүрүмде јенүлү бүдүреринин ойи. Ишти арбынду ла бийик чындыйлу эдип бүдүрери бистин төс кычырубыс боло берген. Лекционный иште бу кычыру база төс ајаруда болор учурлу.

Лекция — ол јаан кичемелди, элбек билгирди ле терен сүйүмјини некеп турган творческий иш болуп јат. Лекцияны кычырардан озо оны белетеерине керектү материалдарды јууп, көп бичиктер кычырарга келижер. Лектор кычыратан лекциянын учурын јарт билерине једип алып, онын текстин чаазынга бичип салган согында, бу лекцияла угаачыларды таныштырар аргалу.

Бир кезек лекторлор лекцияны белетеерин кичеебей, өскө нөкөрлөрдин белен текстин кычырарга амадап, «Знание» обществодон белен лекцияларды сурагылайт.

Је кажы ла лекцияны лектор бойы белетеп алган болзо, онын тузазы јаан болорын ундыбас керек. Јиит лекторлор лекция белетеер тушта «Знание» обществонын болуш эдип ийип турган материалдарын ла јаан ченемелдү лекторлордын тексттерин тузаланар аргалу.

Бистин газеттерде «Пропагандисттерге ле лекторлорго

болушту» деп кычыру алдында жарлалып турган методический жөп-шүүлтөлөр жинт лекторлорго жаан болужын жетиргилейт.

Лекцияны канайда белетеер ле канайда кычырар деп суракка каруун жандырардан озо лектор кандый тематика аайынча куучын өткүрерге турганын жартап алар керек.

Бис кандый бир лекцияны кычырарына, оны белетеер ишти канайда өткүрерин кыскарта жартап берерге турус.

Лекция — ол творческий иштин жаан некелтелүү бүдүми деп бис алдында айтканыс. Бу иш элден ле озо лекциянын темазынан, лектордын билер арга-күчинен, бу темала колбулу литературала таныжып, материалдар жуурынан камаанду болуп жат. Кажы ла лекцияны белетеер тушта онын планын тургузып, тезистердин учурын жартап, онын кийнинде лекциянын толо текстин бичип алар керек. Лекцияны белетеер тушта, өскө лекторлордын ченемелиле танышканы база да жаан тузалу болор. Белетеп алган лекцияны угаачыларга кычырардан озо оны бойы тангынан кычырып, аярып көрөр керек. Анайда белетеп алган лекцияны «Знание» общественнын жербойындагы бөлүгине табыштырып, ондо жараткан болзо, ол тушта оны угаачылар алдына кычырарга жараар.

Белен лекцияны канайда кычырары лектордын эн ле каруулу ижинин бирүзи деп темдектеер керек. Лекцияны кычырар тушта лектордын билгиринин кеми, онын эп-аргазы жарталып жат.

Лектордын кафедрадагы творчествозы база да бир канча бөлүк иштерле аныланар. Темдектезе, лектор угаачыларла баштапкы ла катап жолугып турган болзо, ол элден озо лекциянын төс амадузын ла задаказын жартап, оны канайда кычырарын ажындыра шүүжип алар учурлу.

Лектор телекейлик айалга керегинде лекция кычырарга турган болзо, оны белетеери морально-этический ле эстетический сурактарга учурлалган лекцияларга көрө башка болоры жарт. Ле башка-башка тематикалу лекцияларды белетегенде, көп түнгей иштер бар болорын аяруга алар керек.

Бис лекторлордын аярузын шак ла бу мындый бир аай түнгей иштерге ууландырарга турус.

Элден ле озо кандый темага лекцияны белетеерин аяруга алар керек. Слер «СССР-дин телекейлик айалгазы керегинде» деп лекцияны белетеп туругар. Оны белетеери жеңил эмес. Бу тема улусты сүрекей жылбиркедип жат. Онызы да жолду, ненин учун дезе, эмдиги телекейлик айалга көп удурлаштарла, бойы бойын солып турган көп жылбүлү керектерле байлык учурлу. Шак ла онын учун улус телекейлик айалганы жартап

билерге, кажы бир сурак аайынча чокум јетирү угара күүнзеп јат. Онын учун телекейлик ајалга керегинде лекция советский кижини идейный јанынан тазыктырарына, онын научный билгирин бийиктедерине, советский патриотизмнин күүн-табын бек эдерине јаан болушту болор учурлу.

Јартап айткажын, телекейлик ајалга керегинде лекция улустын билгирин бийиктедер ле оморды тазыктырар учурлу болуп јат. Шак ла бу керекти ајаруга алып, мындый темалу лекцияны белетеер тушта онын тос амадузын ла задаказын јартап чокумдап алар керек.

Телекейлик ајалга керегинде лекцияда Советский Союз-тын ла социализмнин бастыра системазынын ийде-күчин көргүскени бистинг улусты оморкодып турганын лектор ундыбас учурлу. Андый болордо, лекцияга керектү материалдарды јуур тушта экономический јетирүлерди, тоолорды тузаланары јаан учурлу болор. СССР-динг тыш јанындагы политиказын онын экономический јенүлериле колбоор керек. Ич јанындагы экономический јенүлер тыш јанындагы политика-нын јенүзине салтарын јетирип турганы текши јарт. «Тыш јанындагы политиканы текши политикадан ағылаары эмезе тыш јанындагы политиканы ич јанындагы политикадан бийик эдип көрөри марксистский јанынан чындык эмес ле научный тзөлгөзи јок шүүлте болуп јат» деп, В. И. Ленин темдектеген. Онын учун «СССР-динг телекейлик ајалгазы» деп лекцияда орооннын ич јанындагы ајалгазын, онын хозяйственный једимдерин, коммунизмнин материально-технический базазын тзөөр керекте онын јенүлерин көргүзери ле омордын тыш јанындагы политический учурын јартаары тос учурлу.

Бу мындый темага учурлалган лекция теоретический ле анайда ок практический материалдардан тзөлөр учурлу деп бис алдында айтканыс. Темдектезе, партийный документтер: КПСС-тинг съездтеринин, Пленумдарынын, ол тоодо октябрь-дагы (1976 ј.) Пленумынын јөптөри, нөк. Л. И. Брежневтин Тула городто ло профсоюзтардын XVI-чи съездинде СССР-динг эмдиги өйдөги ич јанындагы ла телекейлик ајалгазын бастыра јанынан элбеде јартаган куучындары тузаланылар учурлу.

Практический материал улай ла солынып турганын ајаруга алар керек. Онын учун лектор күнүн ле телекей үстиндеги ајалгала терен таныжып, материалдар јууп, лекциязына јангы кожулталар эдип јат. Лектордо эмдиги өйдөги јаан учурлу сурактарга учурлалган материалдар (Амыр-энчүнин Программазы јүрүмде бүдүп турганы, телекейлик коммунистиче-

ский движение, национально-жайымданар тартыжу, Европа, Жуук ла Орто күнчыгыш, түштүк-күнчыгыш Азия, США керегинде ле өслө дө жетирүлер) белен болор учурлу.

Лекциянын планында «Телекейлик коммунистический движениени бирлик ле бек колбулу болоры учун КПСС-тин тартыжузы», «Национально-жайымданар движениени өзүми», «Империалистический лагерде блааш-тартышту удурлаштардын тыгып турганы», «Идеологический тартыжунын тос аргалары» деп ле өскө дө сурактар аңылу ајаруда болор учурлу.

Лектор бойынын лекциясында кандый сурактарды јартаарын чокумдап алган согында, онын лекцияны белетееринде јаны бөлүк иштер — материалды јууры, оны үренип јартаары башталып јат. Мындый иште ого периодический печать: «Коммунист», «Международная жизнь», «Новое время», «За рубежом», «Проблемы мира и социализма» деп ле өскө дө журналдар јаан болужын јетирер аргалу.

«Правда» ла «Известия» газеттерде телекейлик ајалга керегинде кажы ла недеде јарлалып турган јетирүлер, анайда ок тыш јанындагы политический сурактар аайынча комментаторлордын статьялары лекторго јаан болушту материал болуп јат. Ого үзеери өскө лекторлордын лекцияларына јүргени база да тузалу болор. Жууп алган сүрекей көп материалдардан эн ле керектү дегенин талдап алары јаан учурлу. Оны талдаарында коммунистический пропаганданын ленинский ээжилерине: партийностько, научностько, чындыкка, чокумга ла өштүнинг идеологиязына күүн-кајрал јок болорына тайанар керек.

Бастыра бу материалдарды јууп алган согында, лектор оны кычыарын баштап јат. Је лекция тегин ле јетирү эмес болгонын, ол угаачыларга тос сурактарды научный, марксистский тözөлгө аайынча ондоорго болушту болорын лектор ундыбас учурлу.

Лекция кычыары кажы ла лекторго сүрекей јаан каруулу керек болуп јат. Онын учун лектор лекцияны кычыардан озо онын текстиле катап таныжып, эн ле уур деген сурактарды јартап, сыраңай ла јаан учурлузын темдектеп алар.

Јартап айткажын, лектор бойынын кычыратан лекциязын терен билер ле јарт ондоор учурлу. Эскирип калган ла аланзулу јетирүлерди тuzаланарынан кыйып турар керек. Тузаланып турган јетирүлерди ајарып, ажындыра чокумдап алган согында лектор лекцияны кычыар тушта јастыра јетирү этпезине арга берер. Поль Лафарг Маркс керегинде мынайда

бичиген: «Ол јангыс ла бойы быжу билбейтен јетирүни тузаланбайтан эмес, је анайда ок бойы ажындыра терен танышпаган предмет керегинде куучын өткүреринен кыйып туратан...»

Учурыла байлык, чындык, чокум шүүлтелү, идейный ууламјылу лекцияны улус та јилбиркеп угар.

Лекцияда тузаланып турган тоолор, цитаталар, өскө материалдардан алган јетирүлер чокум ла чын-чике болзын деп, лектор кичеер учурлу. Је лекцияда цитаталарды ла тоолорды аайы-бажы јок көп тузаланганы онын учурын јабызадып јат. Тоолорды кандый бир керекле јартап көргүскени јаан тузалу болгонын ундыбас керек. Јаан учурлу документтерди бойынын сөстөриле јартаганча, оны кычырып бергени торт. Онын учун лектордо мындый чокум материал, лекциянын тезистери эмезе онын конспекти јаантайын кожо болор учурлу.

Анчадала јиит лекторлорго лекциянын толо текстин кожо алып жүрерине ајару эдер керек. Текст угаачыларга эмес, је лекторго керектү болуп јат.

Кафедраны творческий каруулу иштин јери деп бодоп турган лектор јенүге једип алат.

Лекцияны канайда баштап кычыраына ла божодорына јаан ајару эдер керек. Јаантайын ла бир аай башталып турган лекцияны улус ајарып укпай турганын ундыбас керек. Ненин учун дезе, озор бу лекцияда оног ары не керегинде айдыларын ажындыра билгилеп јат. Је лектор кандый улус јуулганын ајаруга алып, бойынын кажы ла кычырыжын башка-башка бүдүүлү өткүрзе, лекция јилбүлү өдөр. Лекциянын учы кандый болоры база јаан учурлу. Улус уккан лекциянын кийнинде, анда айдылган сурактарга јилбиркеп, бичиктер кычыраын, ол сурактарды там элбеде јартаарын кичееп турган болзо, айдарда, лекция да јаан тузалу өткөн деп айдарга јараар.

Лекция угаачынын билгирин элбедип, оны јангы билгирлер аларына кычырар учурлу.

С. Каташ

ПРОФСОЮЗТАРДЫН ОРГАНИЗАТОРСКИЙ ИЖИН ӨЙДИНГ НЕКЕЛТЕЛЕРИНИНГ КЕМИНЕ

Фабрично-заводской ло јербойындагы комитеттер, цехкомдор, профгруппалар ла јаантайын иштеер комиссиялар бойлорынын ижин канайда тözöp алганынан профсоюзтардын алдында турган јаан каруулу задачаларды бойынын өйинде ле чокум бүдүрери камаанду болуп јат.

Тургуза өйдө областыта 683 баштамы профсоюзный организация тоололот, ологго иштеп ле үренип турган 66 мун ииттер кирип јат. Бу сүреен јаан ийде-күч. Бу ийде-күч беш-жылдыктын пландарын јенүлү бүдүрери учун, производство астамду болоры ла онын продукциянын чыгдыйын бийиктедери учун тартыжуда баштапкы рядтарда турар учурлу деп, Л. И. Брежнев профсоюзтардын XVI съездинде эткен докладында темдектеген. Онын учун профсоюзтардын обкомдоры баштамы профсоюзный организациялардын эрчимин көдүрип ле ологдын јакшы баштапкыларын јөмөп, ижинин озочыл ченемелин таркадарына јаан ајарузын эдер учурлу.

Областытын көп тоолу баштамы профсоюзный организациялары бойлорынын ижин чике төзөп алып, производствонин, тазыктыларынын ла ишмекчилердин ле служащийлердин ижинин ле јадын-јүрүминин сурактарын шүүжип көрөрине јаантайын јаан ајарузын јетирип јадылар. Онызы баштамы профсоюзный организациялардын өткөн отчетно-выборный јуундарынан ла конференцияларынан көрүнгөн. Је андый да болзо, СССР-дин профсоюзтарынын Уставынын некелтелерин бастыра баштамы профсоюзный организациялар бүдүрип турган деп айдарга болбос.

Бу јуукта облсовпрофтын президиумында «Подгорный» совхозтын профсоюзынын ишмекчи комитединин отчетды угулган. Мындагы цеховой комитеттерге, профгруппорторго керектү болуш јетирилбей турганы ла ологдын ижинин ченемели таркадылбай турганы јарталды. Ишмекчи комитеттер бойынын јуундарында производствонин ижине ле онын чыгарып турган продукциязынын чыгдыйын бийиктедерине ууландырылган мындый сурактарга ајаруны јеткилинче салбай јадылар: культурно-бытовой ло улус јадар туралар тудар иштерге, социалистический мөрөйді элбедерине, общественный комиссиялардын ижин оног ары јарандыларына ла улус ижинде каруулу болорына, оног до өскө сурактарга. Баштамы организациялардын учуры цеховой комитеттердин ле профсоюзный группалардын ижинен камаанду болуп јат.

Областытын профсоюзный организацияларына цеховой 278 комитет ле 693 профсоюзный группа кирет. Ологдын көп сабазы бойлорынын коллективтеринде јаан организационный ла воспитательный иш өткүрип јадылар.

Јакшы ижиле анчадала Акташтагы рудоуправлениенин металлургический заводынын цеховой комитеди (председатели нөк. Четырбок А. Н.) јакшы ижиле мактадып јат. Ол заводтын бастыра ижин јакшы билип, хозяйственный сурактарды

шүүжеринде жаантайын эрчимдү туружат, оного башка, бойынын коллективинде жаан жартамал-воспитательный иш өткүрет.

Профсоюзтын группалары — профсоюзка көп тоолу улустар тартып алар аргалу бөлүгү болуп жат. Производственный пландарды бүдүреринде, ишкүчиле жаткандарды коммунистически воспитывать эдеринде профсоюзтын группаларынын учуры сүрөөн жаан болуп жат. Онын учун профсоюзный комитеттер профсоюзный группалардын башкараачы ишчилерине билгирлү ле тоомжулу улустаң тартып алып, ижине керектү болушты жетирип, олардын эрчимин бийиктедер учурлу.

Профсоюзтын активин — профгруппторды, цеховой комитеттердин ле жаантайын иштеер комиссиялардын члендерин үредер суракты анайда ок жаантайын аяруда тудуп, 23 мунг профактивтердең турган общественный комиссиялардын учурын жабызатпас керек. Активисттерге жаан аяру салып, оларды жакшы ижи учун кайралдаарга берилген бастыра аргаларды тузаланар керек.

Профсоюзтын ижин жаантайын жаан аяруда ла шинжүдө тудары — организаторский иштин эн жаан бөлүгү болор учурлу деп, профсоюзтардын съездинде темдектелген.

Облсовпрофтын эмезе бийиктей турган органдардын кажы ла жөби жадын-жүрүмге бүткүлинче өткүрилип турган деп айдар аргабыс бисте эм тургуза жок. Иштеп турган очно улусты профсоюзка тартып аларга ууландырылган иштерди бис эмдиге жарандырып алгалагыс. 1977 жылдын 1-кы январине алынган тоолордон көргөндө, эки мунга шыдар ишмекчилер ле служащийлер профсоюзтын членине киргелек. Ишмекчилерди профсоюзтын членине алары анчадала мындый предприятиялерде, организацияларда жабыс: Пыжыдагы ремзаводто 75 процент, Караторбоктогы агашпромхозто ло Улагандагы райбыткомбинатта — 80,6, кирпич эдер заводто — 85,5, калаш быжыар заводто — 86, Горно-Алтайсктагы агашкомбинатта — 87, «Горно-Алтайксельстрой» тресттеги профсоюзтын бириктирилген комитединде 92,3 процент.

Бу темдектердең көргөндө, облсовпроф, профсоюзтын обкомдоры, ФЗМК-нын председатели ишчилерди профсоюзтын членине тартып алар ишти коллективтерде жеткилинче өткүрбей жадылар. Олор бу суракты бүдүрерине ууландырылган некелтелерди аяруда тутпай, олардын учурын жабызадып салгандар.

«Колхозтордын профсоюзный организацияларына улусты элбеде тартып аларын тыгыдары керегинде» деп жөпти

ВЦСПС-тин чыгарганынан ала сегис ай өткөн. Бу өйдин туркунына областьта профсоюзтын членине мунга шыдар колхозчы кирген, 1977—1978 жылдардын туркунына профсоюзка база беш муннан ажыра кижилери алары темдектелет. Бу каруулу ишти жөнүлү өткүргени журт хозяйствонун онун ары тыгыдарына ууландырылган задачаларды бүдүрерине, колхозчылардын ижинин ле жадын-жүрүминин айалгаларын жарандыраарына жаан камаанын жетирер учурлу.

Профсоюзтардын жүрүминде жаан учур ишкүчиле жаткандардын писмолорына берилет. Олор албаты-жонло жаантайын колбулу болуп, улустын керексингениле, күүн-табыла жуук таныжып турар арга берет. Онын учун облсовпроф бойынын күнүн сайынгы ижинде улуста келген бир де комудалды эмезе суракту бичикти ажарузы жогынан артыргыспай, керектү болужын жетирип, каруузын түргөн жандырып турадылар.

1976 жылдын туркунына албаты-жоннын 267 писмозы ла заявлении кёрүлгөн, членге кирер тушта 1740 кижиге жартамал консультация ла керектү болуш жетирилген. Же андый да болзо ишкүчиле жаткандардын писмолоры аайынча ишти онун ары жарандыраар керек.

Кезик профсоюзный комитеттер улустын писмолорын бойынын өйинде көрбөй, олордын комудалду ла кандый бир угузулу бичиктерин бастыра жанынан теренжиде шүүшпей, керектү болушты ла карууну бойынын өйинде бербей жадылар. Мынан улам комудалду эмезе кандый бир суракту бичигине каруу сакып албай, бийиктей турган органдарга комудаарга келижип турат.

Калганчы жылдарда партийный органдардын башкарганы ла областтын профсоюзный организацияларына билгирлү ле политический үредүлү көп тоолу ишчилер кирген. ФЗМК-нын председателдеринин 89 проценти — бийик, божодылбаган бийик ле орто үредүлү улус, олордын 49 проценти — инженерно-технический ишчилер ле албаты хозяйствонун өскө дө специалисттери.

Профсоюзка жаңы келген бу улустын ижине облсовпроф ло профсоюзтардын башка-башка бөлүктөрүнүн обкомдору керектү болужын жаантайын жетирип турар учурлу.

Профактивти үредери жанынан сурак обкомдордын президиумдарында, горкомдордын, райкомдордын ла ФЗМК-нын профсоюзтарынын жуундарында шүүжилген. Бу иштер өткөн кийинде, 1977 жылдын 1-кы кварталында профактивтердин 50 процентинен ажыразы үредү өткөн.

Же бир кезек профсоюзный комитеттерде профактивти үре-

дерине ајаруны ас эдип јадылар. Андыйлардын тоозында: јурт хозјайствонун ишчилеринин профсоюзунун обкомы, «Горно-Алтайксельстрой» тресттин профсоюзунун комитеди, Турачактагы ла Каракокшодогы, Горно-Алтайсктагы ченемел көргүзер агашпромхозтордын ишмекчи комитеттери, Акташтагы рудоуправлениенин ле «Веселый» рудниктин рудкомдоры, абра-чанак ла кирпич эдер заводтордын завкомдоры ла бир кезек өскөлөри де.

Апрельдин учында облсовпрофтын өткөн экинчи пленумында СССР-дин профсоюзтарынын XVI-чы съездинин ижинин итогторын, КПСС-тин Төс Комитединин кычызынын нөк. Л. И. Брежневтин куучынын, профсоюзтардын алдына тургузылган задачаларды шүүжип көрөлө, областта профсоюзный ишти оноң ары јарандыарга ууландырылган иштер темдектеп алгандар.

Профсоюзный организациялар ишкүчиле јаткандардын јилбүлерин ле праволорын корыырында турумкай ла эрчимдү тартыжар учурлу. Иштин законодательствозын бузуп, ишчилеринин производственно-бытовой айалгаларын јарандырып аларына ајарузын јеткилинче салбай турган башкараачылардан кату сураар керек.

Профсоюзный комитеттер бойлорынын каруулу ижине бастыра бар арга-күчин салып, профсоюзный демократияны буспай, оны оноң ары јарандырып алар, ишмекчилердин јуундарын өйлү-өйинде өткүрер, ишчилердин эткен шүүлтелерин ајарулу угар, профсоюзтын члендеринин эрчимин ле олордын предприятиелердеги, колхозтордогы, совхозтордогы, организациялардагы ла учреждениелердеги керектерине каруулу болорын бийиктедер, СССР-дин профсоюзтарынын Уставынын некелтелерин профсоюзтын кажы ла члени кыйалта јогынан бүдүрерин некеер керек.

И. Ефременко

УЛАЙ-ТЕЛЕЙ БОЛГОН КЕРЕКТЕР

(Горно-Алтайский автономный областынын партийный организациязынын историязы аайынча)

1931 жыл

Февраль. Советтердин областной съезди өткөн, ол көчкүн ле жарымдай көчкүн журт улусты жаңыс жерде журтап жадаарына көчүрери керегинде суракты шүүшкен.

8 март. Городтын ла Майма аймактын мергендүчи үй ишчилеринин I следы өткөн.

30 март. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы Кузбасста иштеерине колхозчыларды ийери керегинде, Тана-Тыва республиканын кадрларын белетеерине рабфак ачары керегинде жөп жараткан.

17 апрель. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы «Областыта колхозный строительствонун тебүлери ле кеберлери керегинде» жөп жараткан.

7 август. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы «Аймактардын газеттерин ле көптиражжаларды кепке базып чыгарарын баштаар план керегинде» жөп жараткан.

27 август. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы «Ойротский край» («Ойрот жер») газетти «Красная Ойротия» (Кызыл Ойрот) деп өскөртө адаары керегинде жөп жараткан.

31 октябрь ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы «ВКПб)-нин членине I ла II категория аайынча кандидат ла партиянын члени эдип алатан правоны партиянын аймакный кемитеттерине табыштыары керегинде» жөп жараткан.

21 ноябрь. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы «Колхозный институт төзөөри керегинде» жөп жараткан. Билүлү журтта Горькийдин адыла адалган колхозный институт төзөлгөн. Ол Омский колхозный институттын бөлүти деп тоололып турган.

1932 жыл

8—13 январь. VIII областной партийный конференция өткөн.

11 февраль. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы «Областыта машинно-тракторный станциялар (МТС-тер) төзөөри керегинде» жөп жараткан. Ойрот-Турунский МТС төзөлгөн.

9 март. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы областынын национальн^И театрын төзөөри керегинде жөп жараткан.

17 май. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы облагашпромхозты агаш керегинин промышленнозынын областной трести эдип өскөртө төзөөри керегинде жөп жараткан.

17 июнь. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы кооперативный техникум төзөөри керегинде жөп жараткан.

27 июнь. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы область ичинде бастыратекши жетижылдык үредү төзөөри керегинде, 1932 жылда 1-кы октябрьдан ала педагогический рабфак ачары керегинде жөп жараткан.

8 август. ВКП(б)-нин обкомынын бюрозы «Областыта албатынын сукадыгын корыыр керекти жарандыары керегинде» жөп жараткан.

16 октябрь. ВКП(б)-нин обкомынын культпропбөлүмү радиовещаниенин керектери аайынча комитет төзөөри керегинде жөп жараткан.

5 ноябрь. ВКП(б)-нин обкомынын бюросы «Областын экинчи культурный бешжылдыгы керегинде» жөп жараткан.

1933 жыл

31 январь. ВКП(б)-нин обкомынын бюросы «Областын школго барар жажы жеткелек балдарды тазыктырар иштин айалгазы керегинде» жөп жараткан.

23 июнь. Колхозный институт колхозтордын кадрларын белетеери аайынча жаантайын иштейтен экижылдык курстар эди өскөртө төзөлтөн.

1 август. ВКП(б)-нин обкомынын бюросы колхоз-совхозтордын баштамы партийный организацияларын тыгыдары керегинде жөп жараткан.

10 август. ВКП(б)-нин обкомынын бюросы областын национальный партийный издательство төзөөри керегинде жөп жараткан.

Куладыдагы журтхозартельдин комсомольский ячейказы социалистический мал ижин корыыр учун походты эн озо баштаган. Бу баштапканды бастыра Күнбадыш-Сибирский крайда жөмөгөндөр.

29 октябрь. Малчылардын I областной съезди өткөн. Съезде ВЛКСМ-нин Куладыдагы ячейказына Комсомолдын XV жылдыгынын адыла адалган Кызыл мааны туттурылган.

И. В. Мичуриннин жөмөгөниле областын төс жеринин жаказында плодтор өскүрер пункт төзөлтөн лө фруктовый сад отургузылган. Сад өскүрөөчилердин коллективин М. А. Лисавенко башкарган.

1934 жыл

3—8 январь. IX областной партийный конференция өткөн. Конференциянын делегаттары төс аярузын социалистический мал ижинин айалгазына ла келер өйдөги өзүмине ууландыргандар.

8 февраль. Областын колхозтор ичинде эн артык культурный тура учун конкурс өткүрилген.

7 март. ВКП(б)-нин обкомынын бюросы партиянын XVII съездинин жөптөрин келиштире ВКП(б)-нин обкомынын организационный, агитмассовый бөлүктөрүн ле кадрлар бөлүгүн, аймакный комитеттерде дезе, качызын, онын заместителин ле 2—3 инструкторын артызып, бастыра бөлүктөрүн жайрадары керегинде жөп жараткан.

24 март. ВЦИК-тин Председатели М. И. Калинин областыка келип жүреле, областной активтин жуунында куучын айткан.

29 август. ВКП(б)-нин обкомынын бюросы городто үн-табышту фильмдер көргүзөтен кинотеатр тудары керегинде жөп жараткан.

31 август. ВКП(б)-нин обкомынын бюросы колхозчыларда уй мал жок болорын жоголторы керегинде жөп жараткан.

ВКП(б)-нин Төс Комитединин ле ВКП(б)-нин крайкомынын жөптөрин келиштире областын журт жерлердеги партийный организацияларды производственный ээжи аайынча өскөртө төзөөри өткөн.

Алтын бар жерлерди план аайынча тузаланары башталган.

Чуйдын автомобильдер жүрер тракт жолы тузаланарына табыштырылган. СССР-ди Монголияла колбогон бу жолдын узуну 600 километрден ажыра болгон.

БАЖАЛЫҚТАР

Карындаштык наҗылык	1
Эн демократический избирательный система	5
Экономический бедирӯ	10
Мактулу җылдыкка	13
Малга сӯреен җакшы азырал	17
Туулу Алтайда албатынын су-кадыгын корыырынын җаңы једимдери	19
Лекцияны канайда белетеер ле кычырар	24
Профсоюзтардын организаторский ижин — өйдин не- келтелеринин кемине	28
Улай-телей болгон керектер	33

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакционная коллегия

Подписано к печати 13 VI 1977 г. Усл. п. л. 2,09. Уч.-изд. 2,3.
Заказ 2348. Тираж 1000 экз. Цена 4 коп. Формат 60×84¹/₁₆.
АН 06314.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства,
г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская
типография, пр. Коммунистический, 27.

4 2K9A

